

ภาวะผู้นำแนวพุทธ

BUDDHIST LEADERSHIP

อัญญา ศรีสมพร

รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานบุคคล

มหาวิทยาลัยศรีปทุม

E-mail: anya.sr@spu.ac.th

บทคัดย่อ

บุคคลที่จะได้ชื่อว่าผู้นำ จะต้องที่มีความสามารถในแก้ปัญหาต่างๆ และมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งคุณสมบัติในการนำผู้อื่นนั้น เรียกว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งใจ สำหรับพุทธศาสนาได้ถูกนำไปประยุกต์กับหลักวิชาต่างๆ อาทิ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ และอาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมศาสดาของศาสนาพุทธมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ชัดเจน ในการปลุกใจพระสาวกให้ทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ซึ่งหลักธรรมที่ทรงค้นพบและเผยแพร่เป็นหลักการและหลักปฏิบัติที่นำมาใช้พัฒนาภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดี **เมื่อนำคำสอนในพระพุทธศาสนาไปอธิบายร่วมกับหลักวิชาสาขาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ รัฐศาสตร์แนวพุทธ และนิติศาสตร์แนวพุทธ และพระพุทธองค์ทรงก็เป็นผู้นำที่ดี หลักธรรมของพระพุทธองค์ ก็เป็นแนวคิดของภาวะผู้นำได้ดี ดังนั้นจึงขอเรียกว่าแนวคิดภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่ทำให้มีคุณสมบัติเป็นผู้นำ ทั้งนี้องค์ประกอบในความเป็นผู้นำ ตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก คือ 1.ตัวผู้นำ 2.ผู้ตาม หรือผู้ร่วมไปด้วย 3.จุดหมาย 4.หลักการและวิธีการ 5.สิ่งที่จะทำ 6.สถานการณ์ โดยหลักพุทธธรรมที่ถือว่าเป็นแนวคิดภาวะผู้นำแนว พุทธมีมากมาย เช่น พละ 4 สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 สัมปยุตธรรม 7 และทศพิธราชธรรม 10 เป็นต้น ดังนั้นจากหลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า สามารถนำมาประยุกต์ในการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีได้ และการเป็นผู้นำตามแนวพุทธก็ไม่ยากเกินที่เราจะปฏิบัติ ถ้าทุกท่านตั้งใจในการฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ**

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำแนวพุทธ ทศพิธราชธรรม สัมปยุตธรรม

ABSTRACT

To be a leader, one must have the ability to solve crucial problems and have the influence over the conduct of members in the group. This attribute is called leadership which includes intellect, virtue and the capability to persuade others to cooperate and achieve the goal. The teaching of Buddhism can be applied to economics ,politics and Law which can be said that Lord Buddha has what we call "Leadership" in persuading His followers to serve the utilities of mankind. The dharmic principle that Lord Buddha discovered and distributed has been applied to develop the leadership skill successfully.

Being the good leader with the dharmic principle, the Buddha was referred to as the model of leadership in various disciplines such as Buddhist economics, Buddhist politics and Buddhist Law. Therefore the dharmic principle is defined as "Buddhist Leadership" which consists of 6 principle according to the Buddhist scholar that is 1) leader 2) follower 3) goal 4) the means 5) objective and 6) situation. Other perspective of "Buddhist Leadership" is the four conditions that lead to the success (Iddhipada), four principles for helpful integration (Sangahavatthu), the four mental attributes of a being (the divine abidings), the seven qualities of good genuine person (Sappurisa - dhamma) and the ten qualities of a righteous roles rulers or king (Raja - dhamma) Furthermore, the dharmic principle that Lord Buddha could be applied in order to be good Leader or Administrator. As people know that "Buddhist Leadership" is not difficult to practices which need only practice regularly in daily life.

KEYWORDS: Buddhist leadership, Raja-dhamma, Sappurisa-dhamma

บทนำ

มีคาถาพุทธภาษิตแห่งหนึ่ง แสดงความไว้ว่า "เมื่อฝูงโค วายน้ำ ถ้าโคจ่าฝูงไปคด โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปคดตามกัน เพราะมี ผู้นำที่ไปคด ฉันทใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้น บุคคลใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่หากบุคคลผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม หมู่ประชาชน นอกนั้นก็ประพฤติเสียหาย แวันแคว้นทั้งหมด ก็จะยากเข็ญ หากผู้ปกครองเป็นผู้ไรธรรม เมื่อฝูงโควายข้ามน้ำ ถ้าโคจ่าฝูง ไปตรง โคหมดทั้งฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรง ฉันทใดในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้น บุคคลผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมู่ประชาชนนอกนั้นก็พลอย ดำเนินตามทั้งวันแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ใน ธรรม" (อง.จตุกก.21/70/98) พุทธพจน์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่รอดสวัสดิภาพ และสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2545 : 2) จึงสรุปได้ว่าผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่ง

แต่การเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลก็คือ การมีภาวะ การเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งภาวะการเป็น ผู้นำหรือภาวะผู้นำที่ดีเป็นอย่างไร มีการศึกษาแนวคิดหรือทฤษฎี เกี่ยวกับภาวะผู้นำมากมายโดยเฉพาะนักวิชาการตะวันตก โดยได้ แบ่งแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำดังนี้ 1. กลุ่มทฤษฎี ลักษณะเด่นของผู้นำ (Leadership Traits) คือลักษณะของผู้นำ คือคุณสมบัติส่วนบุคคล หรือบุคลิกภาพที่ผู้นำต้องพัฒนา ซึ่งเป็น คุณสมบัติที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเคารพนับถือ เชื่อฟัง และ พร้อมที่จะร่วมมือร่วมใจในการทำงาน (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543 : 56) 2. กลุ่มทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (Leadership Behaviors) แนวคิดสำคัญของทฤษฎีนี้ คือ ความเป็นผู้นำสามารถสอนกันได้ เชื่อว่าความสำเร็จของผู้นำในการปฏิบัติงานมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่ง ที่เขากระทำมากกว่าคุณลักษณะเด่นของตัวบุคคล ซึ่งหากแบ่ง ตามพฤติกรรมของผู้นำ สามารถแบ่งได้เป็น ผู้นำแบบเผด็จการ ผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำแบบเสรีนิยม 3. กลุ่มทฤษฎีของ

ผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) แนวคิดนี้เชื่อว่าผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้ต้องรู้จักปรับพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสถานการณ์ตรงหน้า โดยแบบภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพในสภาพการณ์หนึ่งอาจไม่เหมาะกับอีกสภาพการณ์หนึ่งก็ได้ แต่สำหรับผู้เขียนได้สนใจศึกษาว่าแนวคิดภาวะผู้นำทางตะวันออก โดยเฉพาะพุทธศาสนาซึ่งมีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา พระองค์ทรงมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ชี้ทางมนุษย์สู่หนทางในการดับทุกข์ หลักธรรมของพระองค์เปรียบเหมือนแนวคิดหรือทฤษฎีภาวะผู้นำ ถ้ามนุษย์สามารถประพฤติปฏิบัติได้ ย่อมเป็นผู้นำที่ดีได้เช่นกัน สำหรับคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ถูกนำไปอธิบายร่วมกับหลักวิชาสาขาอื่นๆ มากมาย อาทิ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สำหรับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต, 2531) กล่าวถึงลักษณะเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไว้ดังนี้ 1.เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา หมายถึง การได้คุณภาพชีวิตเพราะว่าระบบชีวิตของพุทธศาสนา ที่เรียกว่ามรรคนั้นก็มีชื่ออยู่แล้ว มัชฌิมาปฏิปทา คือแต่ละข้อเป็นสัมมา เช่น สัมมาอาชีวะ คำว่า สัมมานั้น คือถูกต้องทำให้เกิดความพอดีนั่นเอง 2.เศรษฐศาสตร์มัชฌิมา คือไม่เบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น เรามีหลักธรรมว่า อหิสา สัพพปาณาน หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ซึ่งสมัยนี้เรียกว่าระบบนิเวศน์ (Ecosystem) สำหรับรัฐศาสตร์แนวพุทธ เริ่มจากในยุคพุทธกาล (พระภควานาวินัยคุณ: 1) กฎกัณฑ์สูตรเป็นพระสูตรเชิงรัฐศาสตร์ ซึ่งเกิดจากการสนทนาระหว่างพระผู้มีพระภาคกับภควกัณฑ์พรหมณ์ โดยภควกัณฑ์พรหมณ์เข้าไปเฝ้าเพื่อทูลขอคำอธิบายจากพระผู้มีพระภาค โดยพระองค์ทรงอธิบายด้วยการยกตัวอย่างรูปแบบการบริหารบ้านเมืองของอดีตมหाराชา พระองค์หนึ่งคือ พระเจ้ามหาวชิตรราช ซึ่งปกครองบ้านเมืองจนพลกนิกร มีความร่มเย็น ดังนั้นบทความนี้จึงศึกษาเกี่ยวกับ 1.ความหมายของภาวะผู้นำแนวพุทธ 2.การเปรียบเทียบภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) กับทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership Theories) 3.แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) ที่ใช้ในการเป็นผู้นำหรือนักบริหารที่ดี

วิธีการศึกษา

ศึกษาจากตำรา เอกสารและงานวิจัยต่างๆ (Secondary Data)

ผลการศึกษา

1. ความหมายของภาวะผู้นำแนวพุทธ (Definitions of Buddhist Leadership)

ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2545 : 3) ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะ "ผู้นำ" ที่ดีไว้เช่นกัน และพระพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของพุทธศาสนาได้ทรงบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม และประชาชนชาวโลก ทั่วโลกที่จะพรรณนาตลอดระยะเวลา 45 ปี หลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้อรุณธรรมสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ลักษณะของ "ผู้นำ" ของพระพุทธเจ้าได้ปรากฏชัดเป็นครั้งแรก ก็เมื่อคราวที่พระองค์ได้ทรงส่งพระอรหันตสาวก 60 รูป ชุดแรกออกประกาศพระศาสนาเป็นครั้งแรก หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ทรงเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ซึ่งมี 5 รูป กับลูกศิษย์ 55 คน อันมีศกกุลบุตรเป็นหัวหน้าได้เป็นพระอรหันต์หมดแล้ว พระองค์ได้ตรัสปลุกใจพระสาวกทั้งหมด ซึ่งล้วนแต่เป็นพวกผู้ดีทั้งนั้นให้ทำงานเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกดังนี้ "ภิกษุทั้งหลาย, เราตถาคตเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วง (แห่งกิเลส) ทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์และเป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอทั้งหลายก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์และเป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย, พวกเธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแห่งมหาชน (พหุชนนิหยา พหุชนสุขาย) เพื่อความเอ็นดูของโลก (โลกานุกมปาย) เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย..." (จันงค์ ทองประเสริฐ, 2549 : 11)

ดังนั้นพุทธศาสนาถือเป็นแนวคิดภาวะผู้นำทางตะวันออก ซึ่งสำหรับชาวพุทธถือว่าหลักธรรมที่สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบและเผยแผ่เป็นหลักการ และหลักปฏิบัติที่นำมาใช้พัฒนาภาวะผู้นำได้เป็นอย่างดี เมื่อนำคำสอนในพระพุทธศาสนาไปอธิบายร่วมกับหลักวิชาสาขาอื่นๆ ว่าเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ รัฐศาสตร์แนวพุทธ และนิติศาสตร์แนวพุทธ และพระพุทธองค์ก็ทรงเป็นผู้นำที่ดี หลักธรรมของพระองค์ก็เป็นแนวคิดของภาวะผู้นำที่ดี ดังนั้นจึงขอเรียกว่าแนวคิดภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) หมายถึง การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่ทำให้มีคุณสมบัติเป็นผู้นำ ซึ่งแนวคิดภาวะผู้นำแนวพุทธเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นจริง

มาจนถึงทุกวันนี้ และทั่วโลกก็ได้นำไปศึกษา หลักธรรมของ พระพุทธเจ้า นั้นสอนให้เข้าใจหลักการแก้ปัญหาต่างๆ คือ อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่สืบเนื่องกันไป ตามเหตุและผล ซึ่งเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา โดยมีหลักว่า สิ่งทั้งปวงมีเหตุ มีปัจจัย คือ ทุกข์ เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุ และปัจจัย คือ สมุทัย ดับเหตุปัจจัยได้ก็คือดับผลของมันด้วย คือ นิโรธ และโดยการกระทำที่ถูกต้องตามกฎแห่งเหตุและปัจจัย เหล่านั้น คือ มรรค (น.พ.วรินทร์ วิชาญานูโรจน์: 53) ซึ่งหลักการ บริหารเมื่อมีปัญหาซึ่งเปรียบเหมือนทุกข์ ผู้บริหารต้องศึกษาสาเหตุ ของปัญหา ซึ่งเปรียบเหมือน สมุทัย และการแก้ปัญหาการบริหาร จึงต้องแก้ที่สาเหตุของปัญหาโดยอาศัยกระบวนการที่ถูกต้อง เปรียบได้กับมรรค 8 ตามหลักพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงบอก วิธีการแก้สาเหตุของทุกข์ เมื่อผู้บริหารสามารถแก้ไขสาเหตุของ ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ก็คือการบรรลุ เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ในที่นี้ทางพุทธศาสนาเรียกว่า นิโรธ ดังนั้นจะเห็นว่ากระบวนการบริหารมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว รวมทั้งพระพุทธเจ้ายังสอนหลักการประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี ซึ่งตรงกับความหมายของภาวะผู้นำ ที่พระธรรมปิฎก ให้ความหมาย ว่า "คุณสมบัติ เช่น ด้านสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความ สามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และ พากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม" องค์ประกอบในความเป็นผู้นำ ตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก คือ 1.ตัวผู้นำ 2.ผู้ตาม หรือ ผู้ร่วมไปด้วย 3.จุดหมาย 4.หลักการและวิธีการ 5.สิ่งที่จะทำ 6.สถานการณ์ โดยหลักการต่างๆ เหล่านี้ถือว่าเป็นแนวคิดภาวะ ผู้นำแนวพุทธที่มีมากมาย เช่น อิทธิบาท 4 สังคหวัตถุ 4 สัมปยุตธรรม 7 และทศพิธราชธรรม 10 เป็นต้น โดยเฉพาะ ทศพิธราชธรรมเป็นธรรมที่มีมาก่อนพุทธกาล อาจกล่าวได้ว่าเป็น ปรัชญาการเมืองของโลกตะวันออกที่วางกรอบปฏิบัติของ พระมหากษัตริย์หรือผู้มีอำนาจปกครองประเทศ นักปราชญ์ ทางพุทธศาสนาได้รับเข้าใจเป็นหลักธรรมนำปฏิบัติสืบๆ มาทุก ยุคสมัย (บทนำในหนังสือทรงพระเจริญทศพิธราชธรรมและ จักรวรรดิวัตรเฉลิมพระเกียรติ)

2. การเปรียบเทียบภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) กับทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership Theories)

ภาวะผู้นำแนวพุทธมีหลักการที่เปรียบเทียบได้กับ

ทฤษฎีหรือแนวคิดภาวะผู้นำทางตะวันตก ดังนี้

1. คุณลักษณะของผู้นำ

- ภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership)

คุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นผู้นำ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ มีดังนี้ (จางง์ ทงประเสริฐ, 2549 : 13-14)

ขมา ขาคริยฐาน สวิภาโค ทักษณา

นายกสส คุณาเปเต อิจจิตพพา ทิเตสิโน

ซึ่งแปลว่า "นายกหรือผู้นำผู้ปรารถนาประโยชน์

เกื้อกูลแก่ผู้อยู่ในปกครอง จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติ 6 ประการ เหล่านี้ คือ **ขมา (Patience; Forbearance)** ได้แก่ ความอดทน 1 **ขาคริยะ (Waking; Watching; Vigil)** ได้แก่ ความตื่นตัว รู้เท่าทันเหตุการณ์ความเป็นไปของโลกของสังคม 1 **อุฏฐานะ (Exertion; Manly Vigor)** ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร 1 **สังวิภาคะ (Distribution; Partition)** ได้แก่ การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน 1 **ทया (Mercy; Compassion)** ได้แก่ ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร 1 และ **อิกขณา (Looking)** ได้แก่ ความสอดส่องเอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา 1"

- ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership Theories)

กลุ่มทฤษฎีลักษณะเด่นของผู้นำ (Leadership

Traits) Stogdill (1948) 1.ความเชื่อมั่นในตัวเอง (Self-Confidence) หมายถึง ความเชื่อมั่นในวิจารณ์ญาณการตัดสินใจ ในแนวความคิด และการตัดสินใจของตน 2.ความซื่อสัตย์ (Honesty/Integrity) หมายถึง ความสัตย์จริง และความไม่หลอกลวง โดยนัยเป็นการเปิดเผยและการรักษาคำพูด 3.แรงผลักดัน (Drive) หมายถึง พลังผลักดันภายในเพื่อให้เกิดการจูงใจให้ตนเองสร้างความสำเร็จอย่างสูง

จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าก็ได้กำหนดคุณลักษณะผู้นำมาก่อน ที่ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะได้กำหนดขึ้น โดยคุณลักษณะ ทั้ง 6 ประการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ยังคงเป็นคุณลักษณะของ ผู้นำในปัจจุบัน

2. พฤติกรรมของการเป็นผู้นำ

- ภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) ผู้นำ

หรือผู้บริหารควรมีคุณธรรมในการบริหารคน คือ (พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ) 1.ปัญญา 2.ขันติ 3.สัจจะ 4.เมตตา 5.ทาน 6.อุเบกขา 7.ศีล 8.วิริยะ 9.อธิษฐาน 10.เนกขัมมะ และบารมีธรรม ในการบริหารงาน คือ (พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ)

1. ศรัทธา 2. วิริยะ 3. สติ 4. สมาธิ 5. ปัญญา
- ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership Theories) กลุ่มทฤษฎีพฤติกรรมของผู้นำ (Leadership Behaviors) Kurt Lewin และคณะได้ผลการศึกษาดังนี้

1. ผู้นำแบบเผด็จการ มักตัดสินใจด้วยตัวคนเดียวให้พนักงานได้รับรู้แต่เพียงงานที่ตนต้องทำเท่านั้น
2. ผู้นำแบบประชาธิปไตย มักเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเปิดโอกาสให้กลุ่มได้กำหนดวิธีการทำงาน แจ่มเป้าหมายโดยรวมของงานให้ทุกคนได้รับทราบ
3. ผู้นำแบบเสรีนิยม โดยทั่วไปมักให้อิสระในการทำงานอย่างเต็มที่ มีส่วนร่วมเฉพาะที่จำเป็น หลีกเลี่ยงการให้ข้อมูลย้อนกลับ (อ้างถึงใน นิตย สัมมาพันธ์, 2546 : 36-37)

จากหลักธรรมทางพุทธศาสนากำหนดผู้นำหรือผู้บริหารควรมีคุณธรรมในการบริหารคนและบารมีธรรมในการบริหารงาน ดังเช่นทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรมศาสตร์

3. ภาวะผู้นำตามสถานการณ์

- ภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership)

ใช้หลักธรรมที่เรียกว่า สัปปุริสธรรม 7 ประการ ประกอบด้วย

1. ความเป็นผู้เหตุ คือ สามารถพิจารณาหาเหตุของสิ่งต่างๆ ได้
2. ความเป็นผู้รู้ผล คือ สามารถพิจารณาหาผลของสิ่งต่างๆ ได้
3. ความเป็นผู้รู้ตน คือ สามารถพิจารณาถึงสภาพแท้จริงของตนได้ อาทิ ดี ชั่ว สามารถหรือไม่สามารถ
4. ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ รู้ความพอเหมาะ พอดี ในสิ่งทั้งหลาย
5. ความเป็นผู้รู้กาล คือ รู้เวลา และโอกาสอันควร
6. ความเป็นผู้รู้จักประมุขชน คือ รู้ว่าบุคคลต้องการอะไร และควรปฏิบัติตนอย่างไร
7. ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล คือ รู้ว่าควรใช้บุคคลใด ปฏิบัติกับบุคคลนั้นอย่างไร

- ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ (Leadership Theories) กลุ่มทฤษฎีของผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership) Blanchard ได้นิยามภาวะผู้นำขึ้นมาใหม่ 4 อย่าง ได้แก่

1. แบบบงการ คือ ผู้นำที่ขอบอออกคำสั่ง
2. แบบครูฝึก คือ สั่งงานและคอยให้ความช่วยเหลือ
3. แบบสนับสนุน คือ ผู้นำจะให้การสนับสนุนมาก แต่ไม่ค่อยสั่งการหรือชี้แนะ
4. แบบมอบหมายงาน ลักษณะนี้จะไม่ค่อยให้คำสั่งหรือช่วยเหลือ เนื่องจากผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความสามารถสูงอยู่แล้ว (อ้างถึงใน นิตย สัมมาพันธ์ 2546 : 45-46) ดังนั้นจะเห็นว่าแนวคิดภาวะผู้นำตามแนวพุทธกับ

แนวคิดภาวะผู้นำทางตะวันตกสามารถอธิบายการเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้

3. แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำแนวพุทธ (Buddhist Leadership) ที่ใช้ในการเป็นผู้นำหรือนักบริหารที่ดี

3.1 คุณสมบัติผู้นำแนวพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงปาฐกถาธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้นำและการเป็นผู้นำของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสไว้เอง ดังนี้ (2545 : 6-7)

ประการแรก พระพุทธองค์ตรัสว่า "เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายก็พ้นไปได้จากทุกข์ทั้งปวง" พุทธพจน์นี้เป็นข้อความที่แสดงถึงความเป็นผู้นำ นั่นคือกัลยาณมิตรเป็นลักษณะเด่นของผู้นำ เป็นการทำให้ประโยชน์แก่เขา แก่หมู่ชน ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม หรือแก่องค์กรนั้นๆ

ประการที่ 2 ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้า นั้นแสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทางทรงเป็นผู้รู้ทาง หมายถึง พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่จะสามารถช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น

ประการสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะอีกประการหนึ่งแห่งความเป็นผู้นำ นั่นคือ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ ข้อความนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกฝนตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้

3.2 ภาวะผู้นำแนวพุทธ

การที่จะดูแล บริหารคนเป็นจำนวนมาก ให้อยู่ในความเรียบร้อยได้นั้น บุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องมีหลักธรรมในการดำรงตน และการบริหารผู้อื่น ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุ (อ้างถึงในจำนงค์ ทองประเสริฐ, 2549 : 15) กล่าวว่า ผู้ปกครองระดับประเทศไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ปลัดกระทรวง อธิบดี หรือนักบริหาร นักปกครองระดับอื่นๆ เช่น ผู้อำนวยการ ผู้จัดการ เป็นต้น จำเป็นต้องมีคุณธรรมที่สูงกว่าทั่วไป นั่นคือต้องมี "ทศพิธราชธรรม" และคุณธรรมอื่นๆ ด้วย

3.2.1 หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ

ทศพิธราชธรรม หมายถึง ธรรมะสำหรับพระราชอาญาผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขโดยอ้อม หมายถึง ธรรมะสำหรับผู้ใหญ่ คือ ขนชั้นหัวหน้า ตั้งแต่หัวหน้ารัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตลอดจนหัวหน้าหรือผู้นำหน่วยงานอื่นๆ โดยที่สุด แม้ครอบครัว วัตถุประสงค์หัวหน้าหรือผู้นำองค์กรระดับ จำต้อง มีทศพิธราชธรรมเป็นหลักปฏิบัติจะขาดเสียมิได้ สังคมจึงรอดปลอดภัยร่มเย็นเป็นสุขและวัฒนาสถาพรโดยไม่ต้องสงสัย

หลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ ที่ใช้ในการบริหารคนตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุ (อ้างถึงใน จานงค์ ทองประเสริฐ, 2549 : 16-26) ได้จำแนกไว้ ประกอบด้วย

1. ทาน (charity; generosity; liberality) หมายถึง การให้สิ่งของ หรือวัตถุภายนอก โดยต้องมีผู้รับโดยตรง เป็นการให้ที่ไม่คิดเอากลับคืน ด้วยคิดจะบูชาคุณกิติ หรือด้วยคิดจะอนุเคราะห์กิติ ผู้ที่จะเป็นหัวหน้าปกครองหมู่ชน หรือประชาชน จำเป็นจะต้องมีจิตใจกว้างขวาง มีเมตตากรุณา สละทรัพย์สินเงินทอง ข้าวปลาอาหาร เป็นต้น เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชน เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ต่อจากนั้นก็สงเคราะห์ด้วยการให้การศึกษาคูหาความรู้และคุณธรรมแก่ประชาชน เพื่อเขาจะได้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ นับว่าเป็นการแก้ปัญหาระยะยาว

2. ศีล (high moral character; morality) หมายถึง เจตนาที่จะรักษากายกรรม วาจากรรม ให้ตั้งอยู่เป็นปกติดี คือ เว้นจากการประพฤติชั่วทั้งกายและวาจา มีความประพฤติที่ดีงามในทางพระพุทธศาสนาก็หมายถึง ศีล 5 เป็นอย่างต่ำ ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ตั้งอยู่ในศีล ย่อมประพฤติทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ทำให้ผู้ใต้ปกครองต้องเดือดร้อน แต่ถ้าผู้ปกครองเป็นผู้มีศีล มีคุณธรรม เข้าวัดเข้าวา ถือศีลฟังเทศน์อยู่เสมอ ผู้ใต้ปกครองก็จะพลอยเป็นผู้มีศีลไปด้วย

3. บริจาค (self sacrifice) หมายถึง การเสียสละ ความสำราญส่วนตัว เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของประเทศชาติ เป็นการให้ภายในทางจิตใจ ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้

4. อาชชวะ (honesty; integrity) หมายถึง ความซื่อตรง ความเปิดเผย คือ มีความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่

และต่อประชาชน ปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ที่เรียกว่า "ใจซื่อ มือสะอาด" มีความจริงใจ จริงจัง ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ (kindness and gentleness; softness) หมายถึง ความอ่อนโยน มีอัธยาศัยละมุนละม่อม สุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่ง กระด้างหยาบคาย ไม่ถือเนื้อถือตัว มีความสง่างามอันเกิดจากท่วงทีที่สุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ถ้าผู้ปกครองหรือผู้นำของประเทศรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เข้าหาประชาชน ดำรงชีวิตให้ใกล้ชิดประชาชน ทั้งๆ ที่สมองหรือสติปัญญาของเขาอยู่เหนือประชาชนแล้ว เขาย่อมจะอยู่เหนือจิตใจของประชาชนตลอดไป

6. ตบะ (austerity; self control; non-indulgence; devotion) หมายถึง ความเพียร บากบั่น ความก้าวหน้า ความไม่ถอยหลัง ไม่หยุดอยู่กับที่ ไม่หมกมุ่นอยู่ในความสุขสำราญจนเกินไป ไม่ลืมหูลืมตา ทุ่มเทศติปัญญา ความรู้ความสามารถและอุทิศเวลาให้แก่การบำเพ็ญเพียร ปฏิบัติหน้าที่ที่งานให้สำเร็จบริบูรณ์

7. อักโกธะ (non-anger; non-fury; freedom from wrath) หมายถึง ความไม่โกรธ ไม่เกรี้ยวกราด ลุอำนาจแก่ความโกรธจนเป็นเหตุ ให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาด ไม่มีความกำเริบภายใน คือความกลัดกลุ้มอยู่ในใจ ไม่มีความกำเริบภายนอก คือ การประทุษร้ายผู้อื่น ไม่มีจิตพยาบาทคิดมุ่งร้ายผู้อื่น

8. อวิหิงสา (non-violence; non-oppression) หมายถึง ความไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียน กระทบกระทั้งตนเองหรือผู้อื่น ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน ลำบากโดยไม่จำเป็น ไม่บีบบังคับที่ประชาชนให้ได้รับความเดือดร้อน

9. ขันติ (patience; forbearance; tolerance) หมายถึง ความอดทน อดกลั้น อดทนต่อความลำบากตรากตรำ เมื่อมีอารมณ์มาช่วยให้อยากได้ อยากล้างผลาญ อยากรเบียดเบียน ก็อดทนได้ ไม่ยอมละทิ้งหน้าที่ อุดมคติ และอุดมการณ์อันชอบธรรม ต้องรู้จักอดทน รู้จักรอคอย ไม่ใจร้อนวู่วาม

10. อวิโรธะ (non-opposition; non-deviation from the norm; conformity to the law) หมายถึง ความไม่มีพิรุณ ไม่มีความบกพร่องในคุณธรรม ความไม่คลาดจากธรรม ไม่ปฏิบัติให้ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง

3.2.2 พละ 4

ธรรมะเพื่อการบริหาร (พระธรรมโกศาจารย์, 2549 : 35-58) กล่าวว่า การบริหารงานที่ดี คือ ธรรมาธิปไตย ที่ใช้ทั้งพระเดชและพระคุณซึ่งทำให้ได้ทั้งน้ำใจคน และผลงาน ผู้นำหรือนักบริหารแบบนี่ยึดธรรมที่เรียกว่า พละ 4 ประการ คือ (อง. นวก. 23/5/392)

1. ปัญญาพละ หมายถึง กำลังความรู้ หรือ ความฉลาด ผู้นำหรือนักบริหารต้องมีความรู้ 3 เรื่อง ได้แก่ รู้ตน รู้คนและรู้งาน
2. วิริยพละ หมายถึง กำลังความเพียร หรือ ความขยัน คนมีความขยันต้องมีกำลังใจเข้มแข็ง อาจกล่าวได้ว่า วิริยพละ คือ กำลังใจนั่นเอง
3. อดวิชัยพละ หมายถึง กำลังการงานที่ไม่มีโทษ หรือข้อเสียหยาบ หมายถึง ผู้นำหรือนักบริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ดังพุทธพจน์ที่ว่า "ธมฺมญฺเจจ สฺสุจฺรตํ บุคฺคผล คฺวรปฏิบัติธฺรรม (หน้าที่) ให้สุจริต"
4. สังคพละ หมายถึง กำลังการสงเคราะห์หรือ มนุษยสัมพันธ์ ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญมากสำหรับผู้นำหรือนักบริหาร ผู้ทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ถ้าผู้นำหรือนักบริหารบกพร่องเรื่องมนุษยสัมพันธ์ ก็จะไม่มีความช่วยทำงาน

3.2.3 สังคหัตถ์ 4

ซึ่งหลักธรรมในการทำให้ผู้นำหรือผู้บริหารมีมนุษยสัมพันธ์คือ สังคหัตถ์ 4 (พระธรรมโกศาจารย์, 2549 : 58-61) เป็นธรรมะสำหรับการผูกใจเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา ประกอบด้วย

1. ทาน หมายถึง การให้ (โอบอ้อมอารี) ผู้นำหรือนักบริหารที่ดีต้องมีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ทานแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา การให้ทานจะช่วยผูกใจมิตรไว้ได้ การให้ทานทำได้ 3 วิธี คือ
 - 1.1 อามิสทาน หมายถึง การให้สิ่งของแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา การให้รางวัล หรือขึ้นเงินเดือน ก็จัดเป็นอามิสทาน
 - 1.2 วิทยาทานหรือธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมทั้งการจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาและดูงาน
 - 1.3 อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิด

ข้อผิดพลาดในการทำงานหรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน

2. ปิยวาจา หมายถึง การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน (วจีไพเราะ) ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีจะรู้จักผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน คำพูดหยาบกระด้างผูกใจใครไม่ได้
3. อัตตจรียา หมายถึง การทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น (สงเคราะห์ประชาชน) ผู้นำหรือนักบริหารทำอัตตจรียาได้หลายวิธี เช่น บริการช่วยเหลือยามเขาป่วยไข้ หรือเป็นประธานในงานพิธีของผู้ใต้บังคับบัญชา
4. สมานัตตตา หมายถึง การวางตัวสม่ำเสมอ (วางตนพอดี) เมื่อผู้นำหรือผู้บริหารไม่ทอดทิ้งผู้ร่วมงานทั้งหลายจึงจะสามารถสร้างทีมงานขึ้นมาได้ ผู้นำหรือผู้บริหารต้องกล้ารับผิดชอบในผลการตัดสินใจของตน ถ้าผลเสียตกมาถึงผู้ปฏิบัติ ตามคำสั่งของตน ผู้นำต้องออกมาปกป้องคนนั้น ไม่ใช่หนีเอาตัวรอดตามลำพัง

3.2.4 พรหมวิหาร 4

แต่สังคหัตถ์ 4 เป็นพฤติกรรมภายนอกที่แสดงออกมา เพื่อให้ผู้นำหรือผู้บริหารแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นออกมาโดยไม่ต้องฝืนใจ ผู้นำหรือผู้บริหารต้องมีพรหมวิหารธรรมคือธรรมสำหรับผู้ใหญ่ 4 ประการ พรหมวิหาร 4 (พระธรรมโกศาจารย์, 2549 : 61-63) มีดังนี้

1. เมตตา ได้แก่ ความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ผู้นำหรือผู้บริหารต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้าผู้นำรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน
2. กรุณา คือความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อเพื่อนร่วมงานประสบเคราะห์กรรม ผู้นำต้องมีความสงสาร ห่วงใจและคิดหาทางช่วยให้เขาพ้นทุกข์นั้น ความสงสารเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อผู้นำเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาของคนอื่น กรุณาต่างจากเมตตาตรงที่ว่า กรุณาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดดีของคนอื่น ส่วนเมตตาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดดีของเขา เช่นเราเห็นเด็กน้อยน่ารักเดินมา เรามีจิตเมตตา เมื่อเด็กคนนั้นหกล้มปากแตกเราก็มีจิตกรุณาต่อเขา
3. มุทิตา คือความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข ผู้นำหรือผู้บริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น โดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาทาบรัศมี ไม่กีดกันใคร เปิดโอกาสให้ทุกคน

ได้ทำงานแสดงความสามารถเต็มที่และพลอยชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของคนร่วมงาน

4. อุเบกขา คือความรู้สึกล้างใจเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่ง นั่นคือ มีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ข้อสำคัญคือผู้นำหรือผู้บริหารต้องรู้เท่าทันคนร่วมงานทุกคน ผู้นำหรือผู้บริหารที่รู้เท่าทันสถานการณ์อาจจะวางเฉยได้เหมือนกัน แต่การวางเฉยเช่นนั้นเรียกว่า "อัญญาอุเบกขา" คือวางเฉยเพราะใจ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ดี

สรุป

ผู้นำหรือนักบริหาร ผู้มีธรรมอยู่ในใจย่อมเป็นศูนย์รวมใจของคนร่วมงานและสามารถจัดการทำงานในหน้าที่ลุล่วงไปด้วยดี ดังพุทธศาสนภัสสิตที่ว่า "เอโส ทิ สุตตริตโร ภาราวโห รุณฺโหโร โย ปเรสาธปิณฺณานํ ยสํ สฺนฺธาตุมฺรหติ ผู้ใด เมื่อคนเหล่าอื่นขัดแย้งกันอยู่ ตนเองเป็นผู้ประสานให้พวกเขาคืนดีกัน ผู้นั้นเป็นคนรับภาระและจัดการธุระยอดเยี่ยม" ขุ.ชา.27/133 (พระธรรมโกศาจารย์, 2549 : 65)

จากพุทธศาสนภัสสิตดังกล่าวข้างต้นและหลักพุทธธรรม เช่น หลักทศพิธราชธรรม 10 พละ 4 สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 ในบทความนี้ สะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ทรงค้นพบมากกว่า 2500 กว่าปี สามารถนำมาประยุกต์ในการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีได้ และการเป็นผู้นำตามแนวพุทธก็ไม่ยากเกินที่เราจะปฏิบัติได้ ถ้าทุกท่านตั้งใจในการฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ

บรรณานุกรม

- จํานงค์ ทองประเสริฐ. 2549. **พระมหาธรรมิกราชาริราช**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
ธรรมโกศาจารย์, พระ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). 2549. **โชคดีมีโอกาสดำตามรอยพระยุคลบาท โดยทศพิธราชธรรม พุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
ธรรมโกศาจารย์, พระ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). 2548. **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพฯ : วินิตาต้าโปรดักส์.
ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2545. **ภาวะผู้นำ ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา และสถาบันบันลือโลก.

- นิตย สัมมาพันธ์. 2546. **ภาวะผู้นำ : พลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพฯ : อินโนกราฟฟิกส์ จำกัด.
ประไพพร อักษรศรี. 2541. **ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการบริโศตามหลักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ : กรณีศึกษาสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยการณ**. ภาคนิพนธ์ ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
พรนพ พุกกะพันธ์. 2544. **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพฯ : จามจุรีโปรดักท์.
พรหมคุณาภรณ์, พระ (ป.อ. ปยุตฺโต). 2549. **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก.
พิจิตรธรรมพาทิ, พระ (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน). 2544. **บริหารชีวิตด้วยทศพิธราชธรรม**. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง.
วรินทร์ วิชญาณุโรจน์. 2549. **เข้าใจ เข้าถึง พระพุทธศาสนา: คมด้วยความคิด ชัดด้วยคำอธิบาย ลึกด้วยคุณค่า**. กรุงเทพฯ : สามลดา.
วีระวัฒน์ ปันนิตามัย. 2544. **ผู้นำการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์. 2548. **ภาวะผู้นำ ทฤษฎีและปฏิบัติ : ศาสตร์และศิลป์สู่ความเป็นผู้นำที่สมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่น.
สุวิระ ทรงเมตตา. 2543. **เทคนิคภาวะผู้นำยุคใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : ตำรวจ.
เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. 2540. **ภาวะผู้นำ ทฤษฎี และแนวการปฏิบัติในการบริหารการศึกษา หน่วยที่ 5**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

>> **อัญญา ศรีสมพร**

ประวัติการศึกษา

ว.ท.บ. (ศึกษาศาสตร์ - พลศึกษา) เกียรตินิยมอันดับสอง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.บ.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์ - การบริหารทรัพยากรมนุษย์) เกียรตินิยมดี สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ประสบการณ์การทำงาน

1 มิ.ย. 2548 - 31 พ.ค. 2552

ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยศรีปทุม

1 ก.ค. 2552 - 30 มิ.ย. 2553

รองผู้อำนวยการสำนักงานบุคคล มหาวิทยาลัยศรีปทุม

1 ก.ค. 2553 - ปัจจุบัน

รักษาการผู้อำนวยการ สำนักงานบุคคล มหาวิทยาลัยศรีปทุม